

Zrinjka Glovacki-Bernardi

IZOKVIRIVANJE — IZNIMKA ILI PRAVILO?

UDK 801.561:803.0

Izvorni znanstveni članak. Primljen 20. 1. 1986.

I germanistička sintaktička teorija i praktični gramatički priručnici smatraju izokvirivanje (Ausklammerung) izuzetkom. Rezultati analize časopisnih članaka to dijelom potvrđuju, a dijelom opovrgavaju ustanovljavanjem pravilnosti nekih novih tendencija.

Gotovo se cjelokupna i tradicionalna i suvremena germanistička teorija sintakse temelji na jedinstvenoj pretpostavci o osnovnim tvorbenim elementima ustrojstva njemačke rečenice.

Najvažnijim se dijelom rečenice smatra glagol, oko kojeg se grupiraju svi ostali dijelovi rečenice. Upravo se zbog te općepriznate važnosti glagola odnosno predikata u nekih autora glagol smatra središtem rečenice u odnosu na koje se onda s obzirom na iskaz određuju najvažnija mjesta u rečenici.¹ Na temelju osobite važnosti predikata određuje se između ostalog i jedna od osnovnih značajki ustrojstva njemačke rečenice — načelo napetosti. Predikat je i više nego samo »središte« rečenice, to je naime osnovni raščlanjujući i tvorbeni element rečenice. Dijelovi predikata, složena vremena, prefiksi, modalni glagoli tvore takozvani rečenični okvir.²

Ta se tradicija nastavlja, dakako ponešto izmijenjena, i u novijim djelima njemačkih lingvista, prije svega na području teorije valentnosti i gramatike zavisnosti. U okviru teorije valentnosti na sintaktičkoj razini glagol zauzima središnje mjesto i otvara prazna mjesta koja zatim popunjavaju ostali dijelovi rečenice. Gramatika zavisnosti najvažnijim dijelom rečenice smatra glagol, od kojega zavisi ustrojstvo čitave rečenice.

Osnovne postavke tih gramatičkih teorija ponavljaju se u normativnim i školskim gramatikama te u osnovnim gramatičkim priručnicima. Većina gramatika smatra glagol osnovnim dijelom rečenice, a rečenični okvir (Satzklammer, Satzrahmen, Verbalrahmen, Rahmenkonstruktion)³ nepovredivim. Ako se elementi koji po pravilu stoje unutar rečeničnog okvira smjeste izvan okvira, rečenica više ne odgovara »duhu jezika«. Izokvirivanje je međutim pojava koja se može opaziti i u govorenom i u pisanom jeziku.

Jedna od prvih studija koja detaljnije opisuje tu jezičnu pojavu jest »Untersuchungen zur Frage der Wortstellung in der deutschen Prosadichtung der letzten Jahrzehnte« dra Emilije Grubačić. Ta studija, dovršena još 1961. godine, objavljena je kao drugi svezak »Zagrebačkih germanističkih studija« 1965. godine. Predmet su istraživanja rečenice »koje upadljivo odstupaju od pravila školske sintakse«. Kao što je i u naslovu studije naznačeno, ana-

¹ Usp. E. Drach, *Grundgedanken der deutschen Satzlehre*, Frankfurt a. Main, 1937.

² Usp. K. Boost, *Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes*, Berlin, 1964.

³ U glavnoj rečenici rečenični okvir tvore dijelovi predikata, a u zavisnoj rečenici početak rečeničnog okvira tvore veznik i subjekt, završetak pak finitni oblik glagola.

lizirani su isključivo literarni tekstovi, a osnovu analize predstavlja upravo izokvirivanje, na koje se nastavlja poglavlje o položaju finitnog glagola u izričnoj rečenici, o položaju subjekta te poglavlje o »Eindrucksstelle« i o razdvajanju srodnih elemenata. Na temelju rezultata tih istraživanja pokušava Emilija Grubačić odrediti novu rečeničnu melodiju.

Ispitani je korpus opsežan — obuhvaća 52 što manja što veća djela 26-orice autora, otprilike 16 000 stranica. To je prije svega statističko istraživanje u kojem su navedeni točni brožčani podaci o učestalosti pojedine ispitane pojave u pojedinog autora i u ukupnom zbroju. Učestalost je ujedno i kriterij za sistematiziranje, a rezultati koje Emilija Grubačić navodi kao zaključke sljedeći: kada se govori o položaju glagola, onda svakako treba naglasiti da predikat zauzima središnje mjesto u rečenici, a ne samo drugo kao što je bilo uobičajeno. Položaj subjekta je slobodan, prije svega u glavnoj rečenici, a težište rečenice pokazuje tendenciju pomicanja upravo prema sredini rečenice. Na temelju svih tih značajki zaključuje se da u suvremenoj njemačkoj prozi izokvirivanje nije više izuzetak.

To su dakle rezultati istraživanja provedenog prije više od dva desetljeća — potvrđuje li se ta tendencija razbijanja rečeničnog okvira i dalje, u današnjem suvremenom pisanom njemačkom jeziku?

Pođimo od onoga što propisuju normativne gramatike, npr. Dudenova gramatika, koja je osnovni praktični gramatički priručnik. Mogućnosti izokvirivanja prikazuje Duden vrlo šturo — opsežni dijelovi rečenice stavljaju se izvan rečeničnog okvira zbog jasnijeg izražavanja, npr.:

Die Kunst des herrschenden Geschmacks im vergangenen Jahrhundert ist zwar verschwunden, ihr Einfluß *dauert* jedoch *fort* in der Gefühlsstruktur des Publikums, der großen und der kleinen Diktatoren, der demokratischen Politiker und Regierungslleute.⁴

Izvan rečeničnog okvira u složenim rečenicama često stoje umetnute rečenice, a u pravilu se izokviruju jedino elementi usporedbe, npr.:

Gestern *hat* es mehr *geregnet* als heute.

Karakteristično je da Duden izokvirivanje više ne smatra pojavom koja bi bila u suprotnosti s »duhom njemačkog jezika«, i u tome se njegove postavke poklapaju s rezultatima analize Emilije Grubačić, ali se isto tako ništa ne kaže o učestalosti te pojave, osim kod nekih izrazito stilistički uvjetovanih mogućnosti. To je slučaj pri izokvirivanju onih dijelova rečenice koje se žele naročito istaći, a učestalo je stilsko sredstvo kod recimo Thomasa Manna:

Ich *möchte* nicht *verreisen* in diesem Sommer.
ili Maxa Frischa:

Sie *haben* den Mut *bewundert* in den Versen unserer Dichter.

Pokušala sam sve to provjeriti analizom današnje jezične prakse, jer se i Duden poziva na neke članke o tom problemu objavljene otprilike istovremeno s istraživanjem Emilije Grubačić. Za razliku od njezinog to je istraživanje isključivo simptomatično, ne statističko, a korpus sačinjavaju tekstovi iz različitih njemačkih časopisa — tjednika, dvotjednika, mjesečnika. Čini mi se, naime, da literarni tekstovi nisu baš sasvim pogodni za tu vrstu istraživanja jer predstavljaju specifičan funkcionalni stil u kojem individualnost i »umjetnost riječi« mogu imati presudnu ulogu i time unaprijed

⁴ Primjeri su citirani prema izdanju iz 1973.

dovesti u pitanje relevantnost zaključaka koji bi upućivali na važnost nekih pojava iz literarnog teksta za tekstove ostalih funkcionalnih stilova, odnosno za široku upotrebu. Isto vrijedi i obratno, npr. za različite tehničke tekstove. Tekstovi u časopisima u tom su pogledu nespecifični — nisu usmjereni isključivo na prijenos najnovijih informacija kao tekstovi u dnevnim listovima, a samo su dijelom individualno obilježeni.

Ispitano je otprilike 6000 rečenica. Rezultati analize dijelom potvrđuju postavke iznesene u »*Untersuchungen*« Emilije Grubačić i tumačenje problema izokvirivanja u Dudenovoj gramatici, a dijelom se moraju revidirati.

Prije svega može se ustvrditi da izokvirivanje uglavnom i dalje ostaje iznimka. Kao i u literarnim tekstovima, i ovdje je uvjetovano individualnim stilom — u nekih je autora učestala pojava, a u većine se uopće ne javlja. Tako, na primjer, autor članka, objavljenog u mjesečniku »*Eltern*«, u kojem se govori o mogućnostima uspostavljanja kontakta s još nerođenim djetetom pokazuje sklonost prema izokvirivanju:

Er spricht dabei dreimal so laut wie normal, *damit* seine Stimme auch durch die Bauchdecke und das jedes Geräusch dämpfende Fruchtwasser *hindurchdringt* zu seinem Kind.
Und es *wird* dieses Gefühl *mitnehmen* ins Leben.

Dalji se primjeri odnose na izokvirivanje u slučaju uspoređivanja, o čemu govori i Duden, npr.:

Manche Babys liegen am liebsten auf der Seite, Beine und Arme angewinkelt. Oder sie *rollen sich zusammen* wie eine Kugel.
Viele Babys *sehen aus* wie ein kleiner Berg, wenn sie mit untergezogenen Beinen auf dem Bauch liegen.
Glückliche Frauen kennen keine Einsamkeit. Unabhängig vom Einkommen *gehen sie häufiger aus* als die Enzufriedeneren.

Drugi slučaj kada je izokvirivanje postalo pravilom jest izokvirivanje odnosne rečenice u složenim rečenicama tako da se u današnjoj jezičnoj praksi taj postupak smatra normom, npr.:

Mit neuen Ideen versucht sie, Schwung in eine Sportart zu *bringen*, die schon im Mittelalter angesagt war.

Während unserer Fahrt vom bayerischen Garmisch-Partenkirchen ins nordfriesische Westerland *sind* wir überall *ausgestiegen*, wo unsere Familie schon mal gelebt und gearbeitet hat.

So *wird* der Elternabend meist von beiden Seiten als reine Pflichtübung *betrachtet*, die man gern schnell hinter sich bringt.

Im Gorkipark zum Beispiel *ist* die Bierstube *beliebt*, wo man außer tschechischem und deutschem Bier auch einen leichten Imbiß erhalten kann.

Da se takvo građenje rečenice razlikuje od starije jezične tradicije, pokazuju sljedeći primjeri, od kojih je prvi star otprilike 150 godina, drugi jedva 50, a treći niti 20.

...ich hatte zu bewundern, mit welcher Gewandtheit und Eindringlichkeit der junge Goethe *dasjenige*, was öffentliche Blätter an dem Buche zu tadeln gefunden, aus der Zeit, in der es geschrieben, und den nationalen Empfindungen und Rücksichten, die dabei in dem Verfasser gelebt, *herzuleiten* wußte.

(Eckermann, Gespräche mit Goethe, 1. sv. 1825 — 27)

Er hoffte vom Kaimakam *selbst*, dem er seine Karte geschickt hatte, *empfangen zu werden*.

(F. Werfel, Die 40 Tage des Musa Dagh, 1. sv. 1939)

Es gilt also, zuerst den größeren oder geringeren *Grad* der Freiheit, die bei den andern Institutionen obwaltet, *zu beurteilen*.

(F. de Saussure, Grundfragen der Allgemeinen Sprachwissenschaft, njemački prijevod, 2. izd. 1967)

Navedeni su doduše primjeri iz literarnog odnosno znanstvenog teksta, ali isključiv razlog za citiranje tih vrsta jest teška dostupnost časopisa iz tih razdoblja.

Možemo dakle zaključiti — izokvirivanje je u jeziku njemačkih časopisa i dalje iznimka koja proturječi »duhu njemačkog jezika«. Izokvirivanje pokazuje tendenciju da postane pravilom u rečenicama u kojima se javlja usporedba. U složenim rečenicama u kojima se javlja odnosna rečenica ono je već postalo pravilo, tako da se pridržavanje starog pravila danas smatra proturječnim »duhu njemačkog jezika«. Time se potvrđuje da se sintaktički sustav nekog jezika može postupno mijenjati, ali da te izmjene nikada nisu radikalne, odnosno potvrđuje se pretpostavka o elastičnosti toga sustava.

DIE AUSKLAMMERUNG — AUSNAHME ODER REGEL?

Zusammenfassung

Sowohl in der germanistischen Syntaxtheorie als auch in den normativen Grammatiken wird die Ausklammerung als Ausnahme betrachtet. Eine Analyse zeitgenössischer Zeitschriftenartikel stellt unter anderem die regelmäßige Nachstellung des Relativsatzes fest, die nicht mehr als Ausklammerung bestimmt wird.